

Юрій Анатолійович Брагін,

канд. культурології, ст. викладач кафедри культури, спорту та туризму, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Тетяна Михайлівна Брагіна,

канд. філос. наук, доц., доц. кафедри культурології, Харківська державна академія культури

ОПИСОВА ПСИХОЛОГІЯ В. ДІЛЬТЕЯ У КОНТЕКСТІ ГУМАНІТАРНОГО ПІЗНАННЯ

Актуальність теми дослідження викликана необхідністю уточнення меж між природничо-науковим і гуманітарним знанням у контексті сучасної тенденції до міждисциплінарного синтезу. У зв'язку з цим виникає потреба у зверненні до наукової спадщини В. Дільтея, центральним пунктом дослідницької програми якого було теоретико-пізнавальне обґрунтування наук про дух. Мета цієї розвідки – з'ясування ролі дескриптивної психології в обґрунтуванні наук про дух.

На думку В. Дільтея, основою надання самостійності наукам про дух є особливість їх суті, а не логічна протилежність наукам про природу. Тому мова йде не про відокремлення і протиставлення наук про природу і наук про дух, а про створення теоретико-пізнавального фундаменту, іманентного природі останніх [1; 2]. В «Описовій психології» В. Дільтей висуває вимогу наук про дух «на право самостійного визначення методів, які відповідають їхньому предмету». Пізнання в науках про дух має «пристосуватися до природи» їхнього предмета [2, с. 15, 16].

В. Дільтей указує на особливість способу даності в науках про дух — тут факти «виходять зсередини, як реальність і як деякий живий зв'язок», на відміну від природничих наук, де «факти дані ззовні, за посередництва відчуттів, як одиничні феномени». При сприйнятті внутрішніх станів «ми

осягаємо їх без посередництва зовнішніх почуттів — у їхній реальності, такими, як вони є». Отже, у внутрішньому досвіді, — сфері дії наук про дух, — «зв'язок душевного життя» є первісно даним. Цілевідповідність цього зв'язку є суб'єктивною та іманентною: «Вона суб'єктивна, тому що переживається, дана тільки у внутрішньому досвіді. Вона іманентна. Тому що не ґрунтується на жодній ідеї цілі, яка лежить ззовні її» [2, с. 16]. Якщо у пізнанні природи «зв'язні комплекси встановлюються завдяки утворенню гіпотез», то в науках про дух «саме зв'язні комплекси є первісними» і дані у переживанні [2, с. 16, 17]. Тому гіпотеза не утворює підґрунтя методу наук про дух, хоч і знаходить у них застосування.

Оскільки розвиток окремих наук про дух пов'язаний з психологією, то утворення їхнього цілого «неможливо без розуміння душевного зв'язку, у якому вони поєднані». На думку В. Дільтея, «духовні факти, які складають матеріал теорії пізнання», можуть бути поєднані лише «на фоні» якого-небудь реально існуючого «уявлення душевного зв'язку», але не трансцендентально. Вчений утримує «цей зв'язок у своїй власній живій свідомості» й вільно переносить його звідти у свою теорію. Він користується цим зв'язком, але «він його не контролює» [2, с. 22, 23].

Автор не приймає кантівське розмежування сприйняття і мислення, змісту і форми пізнання. На його думку, процеси сприйняття являють собою родюче поле для прояву первісних логічних функцій, з котрих абстрагуються формальні категорії. Дискурсивне мислення є просто більш високим ступенем цих мисленневих процесів. Між змістом і формою мислення існують «внутрішні стосунки», які набагато важливіші їхнього розмежування. Психічні елементи змісту не можуть пов'язуватися ззовні силою поєднуючої свідомості [2, с. 24, 25].

В. Дільтей стверджує: «Душевний зв'язок складає підґрунтовий шар процесу пізнання... душевний зв'язок даний їй [психології — М. А., Ю. Б., Т. Б.] безпосередньо, живо, у вигляді дійсності, яка переживається. Переживання зв'язку лежить в основі будь-якого осягнення фактів духовного, історичного і

суспільного порядку... Історія наук про дух ґрунтується саме на такому зв'язку, який переживається, і вона поступово доводить його до все більш ясного усвідомлення... Підґрунтя теорії пізнання полягає в живому усвідомленні і загальнозначущому описі цього душевного зв'язку» [2, с. 27].

У відповідності до заявленої тези безпосередності внутрішнього досвіду, «душевний зв'язок», як наявний шар свідомості, ототожнюється з «переживанням зв'язку», як когнітивним інструментом. Отже, у внутрішньому досвіді втрачається розмежування реального підґрунтя і підстави пізнання. Іншими словами, автор субстантивує поняття душевного зв'язку.

На думку В. Дільтея, поняття формуються у ході переживання душевного зв'язку, а потім застосовуються в розгляді даних зовнішнього досвіду. Так, «причинний зв'язок сам виникає з синтезу, що відбувається усередині нас». Безпосередня даність внутрішнього досвіду як «єдиного» та «неподільного» дозволяє утворювати поняття «єдності у різноманітті, частин у цілому». Перелічені поняття потім застосовуються до природи «за визначених умов одноманітного співіснування або послідовності» [2, с. 55-57].

Рішення цих проблем, на думку В. Дільтея, має надати описова психологія, яка зобразить одноманітно проявлений «зв'язок внутрішнього життя у певного роду типовій людині». Головним недоліком існуючої пояснювальної психології, на його опінію, є те, що вона ґрунтується на синтетичному і конструктивному методах. При цьому автор заперечує науковість концепції психофізичного паралелізму — фізіологічні явища не можуть бути використаними у якості пояснювальних елементів, уведених у внутрішній досвід [2, с. 28, 38, 39, 49, 51].

Предметом описової психології є «повнота сталого душевного життя» розвиненої людини, яку треба зрозуміти, описати і аналізувати у всій цілісності. Хід пізнання описової психології має бути аналітичним, а не конструктивним, Єдність об'єкту, даного у зовнішньому досвіді, виникає лише завдяки синтезу, який йде зсередини. У протилежність зовнішньому сприйняттю, внутрішнє дане у переживанні безпосередньо, як дещо неподільне і просте. Тому зв'язки,

первісно дані у внутрішньому досвіді, ми переживаємо, у той час як чуттєві дані зовнішнього досвіду мають постійно доповнюватись зв'язком, утвореним за допомогою мислення. Внаслідок вихідної наявності зв'язку у переживанні, ми не можемо зробити його ясным для розуму — адже у ході переживання розум «не вмикається» для пов'язування даних. Відтак, зв'язок даних внутрішнього досвіду витікає зсередини і «даний у переживанні як реальність» [2, с. 54-57].

У той же час, за версією В. Дільтея, зв'язок душевного життя, у протиріччя з тезою безпосередності внутрішнього досвіду, «потрапляє до свідомості не як дещо ціле, він перш за все є осяжним для нас лише опосередковано у окремих відтворених частинах». Він сприймається нами через об'єктивовані результати роботи суспільного духу — мову, релігійні звичаї, уподобання, право, «зовнішню організацію» суспільства. Цей вектор роздумів підкріплюється установкою на «спостереження і збирання» історичних фактів, у яких проявляється зв'язок душевного життя. Отже, описова психологія поєднує два методи: «розчленування утворень людського духу», яке прагне описати виникнення душевного зв'язку, і індуктивне накопичення історичних фактів, яке є підготовчим етапом «пояснювальної монографії» [2, с. 70, 71, 89].

На думку В. Дільтея, наявність живого душевного зв'язку є головною передумовою методу дескриптивної психології. Поняття причини і наслідку, необхідності і рівності є «частковими змістами» цього живого зв'язку, який у будь-якому своєму фрагменті вміщує набагато більший зміст, ніж утворені на їхньому підґрунті поняття. Автор підкреслює: «Ми не можемо створити зв'язку окрім того, котрий нам даний... Свідомість не може проникнути по той бік самої себе... Якщо позаду цієї останньої даної нам дійсності вона хоче сконструювати раціональний зв'язок, то він може бути складений лише з часткових змістів, які зустрічаються у самій цій дійсності». Оскільки ця штучна конструкція заперечує первісну даність зв'язку, то вона потребує іншого принципу своєї побудови, котрий запозичується з зовнішнього досвіду

природничих наук. «Часткові змісти живого досвіду» поєднуються «ниткою зовнішніх пізнань природи» [2, с. 90, 91]. Описова психологія В. Дільтея висуває на перший план регулярну зміну процесів, що мають місце у людських індивідах, описуючи закони розвитку і одноманітні зміни душевної структури. Але психологія не абстрагує їх із дійсності, оскільки остання дана «за умови» свідомості.

Закони розвитку описова психологія «добуває із співвідносин між середовищем, структурним зв'язком, життєвими цінностями, душевним розчленуванням, набутим душевним зв'язком, творчими процесами і розвитком: моментами, наочно даними у внутрішньому досліді, що доповнюється дослідом зовнішнім, без усякого залучення гіпотетичних причинних відносин» [2, с. 132].

Таким чином, на відміну від ідей розуму І. Канта, ідея розвитку описової психології не є *focus imaginarius* – точкою, «з якої розсудочні поняття у дійсності не виходять, так як вона перебуває цілком за межами можливого досліду» [3, В 672], ілюзією, подібною до уявного об'єкту, що спостерігається за дзеркальною поверхнею.

Перспективою подальших студій може бути порівняльний аналіз описової психології В. Дільтея з методом чистої дескрипції Е. Гуссерля.

Література:

1. Дильтей В. Введение в науки о духе. Собр. соч. в 6 т. Т.1. Введение в науки о духе. М., 2000. С. 271-709.
2. Дильтей В. Описательная психология. СПб., 1996. 160 с.
3. Кант И. Критика чистого разума. Соч.: В 8 т. М., 1994. Т. 3. 741 с.